

REKONSTRUKCE AG-DOLŮ U HORNÍHO BENEŠOVA

Restoration of the Ag-mines near Horní Benešov

Josef Večeřa

Česká geologická služba, Erbenova 1, 790 01 Jeseník; e-mail: josef.vecera@geology.cz

(15–31 Bruntál)

Key words: Horní Benešov, mining history, restoration of the mines, historical maps

Abstract

Surface remnants after mining of the Ag ores at Horní Benešov are practically completely destroyed. This remnants were reconstructed on the base of the written and map sources from 16. to 20. centuries. One of the most important main problems was finding out of used linear measures of individual authors. Interpreted mines were plotted to the maps with coordinate system (JSTK). A precision of the reconstruction was enabled by present water outflow in locations of the expected shafts.

V současné době je prostor stříbrných dolů u Horního Benešova zcela zastavěn bývalým areálem závodu RD a novodobým odvalem. Pouze před čelem odvalu se nachází zasutá jáma označovaná jako Weidenschacht a u Lihovaru dochází v místech předpokládaného průběhu štoly sv. Tří králů k vodním průsakům. Při rekonstrukci jsme tak odkázáni pouze na dřívější mapy a popisy.

Pro rekonstrukci dolů u Horního Benešova bylo využito vybraných 16 map a 6 textových zpráv a výkazů. Nejdůležitějším a zároveň nejstarším použitelným zdrojem informací o stříbrných dolech jsou zprávy a mapa Christoph Herdecka z druhé poloviny 16. stol. (ZA Opava, fond Karolinský katastr). Poté nastává téměř 200letý informační hiát a teprve z let 1763–1767 se opět dochoval použitelný materiál k rekonstrukci zdejších dolů. Jedná se o zprávu Johanna Antona Alise, která byla základním materiálem k pokusu o obnovu zdejších dolů erárem a poté měsíční hlášení o průběhu prací od Johanna Jacoba Lutze, včetně tří dochovaných map (ZA Opava, fond Královský úřad; Österreichisches Staatsarchiv Wien – fond Mapy a plány). Z obnovy dolů na počátku 19. stol. se dochovaly zprávy z měsíčních odebírek při ražbě Maxmilianovy štoly (SOKA Bruntál, prac. Krnov, fond Horní těžířstvo v Horním Benešově). Pro lokalizaci objektů v okolí jámy Johann jsou důležité důlní mapy z počátku 20. stol. od Franze Kretschmera a tehdejšího správce dolů A. Heinzela (Janečka 1951, SOKA Bruntál, prac. Krnov, fond Horní těžířstvo v Horním Benešově; ZA Opava, fond HU Karviná-západ) a důlní mapy z počátků novodobého průzkumu a těžby (Janečka 1951; Muzeum Bruntál; Podnikový archiv DIAMO s. p., o. z. GEAM, provoz RD Zlaté Hory). Důležitým podkladem byly i indikační skicy Stablního katastru, na nichž jsou zakresleny úhory, které odpovídají některým rekonstruovaným nebo ještě dnes patrným odvalům (ZA Opava, Stablní katastr).

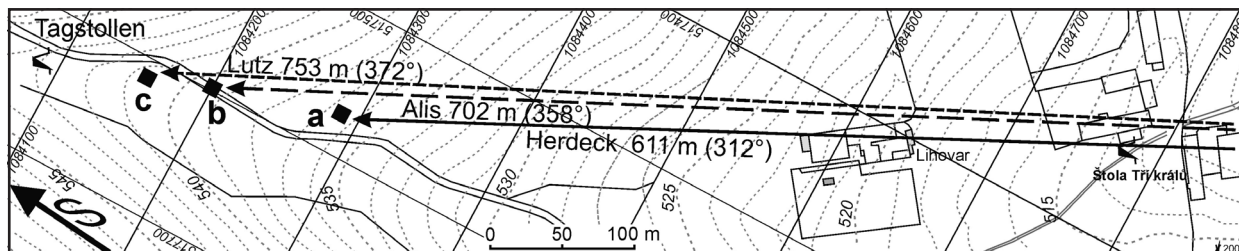
Hlavním úkolem bylo lokalizovat důlní díla zobrazená na Herdeckově mapě, která je nejuplněnější a mnohá zobrazená díla se již nikde jinde nevyskytují. Herdeckova mapa je obrázková a i sám autor ji označuje za náčrt. Přesto jsme při rekonstrukci předpokládali, že alespoň rámcově budou dodrženy proporce jednotlivých vzdáleností na mapě, snad s výjimkou míst se složitějšími obrázky.

Prvním krokem byla lokalizace Lutzových map na základě známých bodů a tím usazení do souřadnicové

	Lutz		Alis			Herdeck		
	látro	metry	látro	metry	metry	látro	metry	metry
		(l. uher)		(l. vídeň)	(l. freib.)		(l. vídeň)	(l. freib.)
	1	2,025	1	1,89	1,96	1	1,89	1,96
1	573,5	1161	585	1105	1146	588	1111	1152
2	349,5	708	358	677	702			
3	223,5	452,5	227	429	445			
4	64	130	65	122,85	127,4			
5	159	322,5	162	306	318			
6	104	210	96	181	188			

Tab. 1: Srovnání vzdáleností podle J. J. Lutze a přepočtení hodnot J. A. Alise a Ch. Herdecka dle freiberského a vídeňského látra. Vysvětlivky: 1 – celková délka důlního pole po žílu Elisabeth; 2 – vzdálenost ústí štoly od Alisovy jámy Schwaben; 3 – vzdálenost od jámy Schwaben k žíle Elisabeth; 4 – od žíly Elisabeth po poslední světlík na Tagstollen; 5 – od posledního světlíku na Tagstollen po jámu Schwaben; 6 – od posledního světlíku na Tagstollen po ústí Tagstollen

Tab. 1: Comparison of distances according to J. J. Lutz and recalculation of values of J. A. Alis and Ch. Herdeck according to Freiberg and Wien cluster. Legend: 1 – total distance of the pit field up to Elisabeth vein, 2 – distance of adit mouth up to Alis shaft, 3 – distance from Schwabe shaft to Elisabeth vein, 4 – distance from Elisabeth vein up to last air shaft at Tagstollen, 5 – distance from the last air shaft at Tagstollen up to Schwaben shaft, 6 – distance from the last air shaft at Tagstollen up to Tagstollen mouth.)

Obr. 1: Poloha jámy Schwaben dle jednotlivých autorů. a) dle Herdecka; b) dle Alise; c) zcháňaný světlík dle Lutze, později nazývaný Weidenschacht, který je veden v databázi ČGS-Geofondu jako HDD světlík Schwaben.

Fig. 1: Location of the Schwaben shaft according to individual authors: a) according to Herdeck; b) according to Alis; c) exhausting air shaft according to Lutz, later called Weidenschacht, which is in the database CGS named as a HDD air shaft Schwaben.

ho systému. Jedním je jáma St. Katharina, jejíž polohu lze upřesnit na základě důlní mapy Kretschmera, z níž vyplývá, že se nacházela severně od novější jámy Johannes (v mapě 1 : 1 000 je zde patrná dle vrstevnic elevace na okraji propadu). Druhým bodem je zasutá jáma, označovaná jako Weidenschacht a mylně ztotožňovaná s jámou Schwaben a pomocným kritériem je předpokládaná poloha Tagstollen.

Na základě takto lokalizované mapy bylo možné přikročit k zjištění délky látra použitého u Herdeckovy mapy. Ta může variovat od hodnoty 1,735 m (slezský sáh) až po hodnotu 2,15 (české látro). Při celkové délce zobrazeného důlního pole (610 láter) je rozdíl v délce pole u krajních hodnot 253 m (1 058–1 311 m). Lutz uváděl své délky, podle měřítek na mapách, v uherských látrech (2,025 m). Srovnáním vzdáleností uváděných Alisem a Herdeckem a odměřených z Lutzových map jsme došli k závěru, že Alis i Herdeck používali pravděpodobně freiberské látro (1,96 m). Tím byla určena celková délka hornobenešovských dolů na 1 150 m (dle Herdecka – 1 152 m, dle Alise – 1 146 m, dle Lutze – 1 161 m) (tab. 1).

Poté následoval pokus o lokalizaci Herdeckovy mapy do souřadnicové sítě a následné srovnání dostupných mapových a textových podkladů. Přitom bylo zjištěno několik zajímavostí.

Za jámu Schwaben považoval každý autor jiné dílo (obr. 1). Herdeckova jáma Schwaben se nacházela 611 m od vodní nádrže – teichu. Alis považoval za jámu Schwa-

ben jámu ve vzdálenosti 702 m, která by mohla odpovídat Herdeckově jámě mezi Fe žilou a stříbrnými žilami s jámou Georg. Lutz označení jámy Schwaben nepoužívá. Dnes je za jámu Schwaben označena jáma ve vzdálenosti 753 m od teichu (HDD ID 13032 světlík Schwaben). Tato jáma, která je ještě dnes patrná jako výrazný odval, se zasutou jámou o průměru 6 m, odpovídá jámě zakreslené na mapách J. J. Lutze u hraniční zdi (bez označení) a také úhům (parc. č. 1527 a 1533). Na mapě z roku 1843 je jáma označena jako Lichtschacht I a ve zprávě z roku 1877 „Weinschacht“ s udanou hloubkou 10 láter (podn. archiv Vítkovice, fond VHHT, mapa č. 57 a kart. 835). V roce 1919 a 1939 je označena jménem „Weidenschacht“.

Dalším zajímavým zjištěním bylo, že při obnově dolů J. J. Lutzem v letech 1764–1767 byla zcháňána Tagstollen s úmyslem podfárat Herdeckem zmiňovanou Elisabethhauptschacht s bohatými nálomy. Asi 218 m od ústí bylo dosaženo světlíku, který odpovídá poslednímu, pátému, světlíku zakreslenému Herdeckem. Za světlíkem byla zastížena nízká klikatá chodba, stácející se na západ, která byla zcháňána jako pokračování Tagstollen. Tím došlo k odklonu od projektu J. A. Alise a jáma Elisabethhauptschacht byla hledána asi 60 m západněji, než ležela podle rekonstrukce Herdeckovy mapy a pravděpodobně i Alisovy. To mělo za následek, že veškeré průzkumné aktivity se posunuly západně, do prostoru jámy St. Katharina (obr. 2).

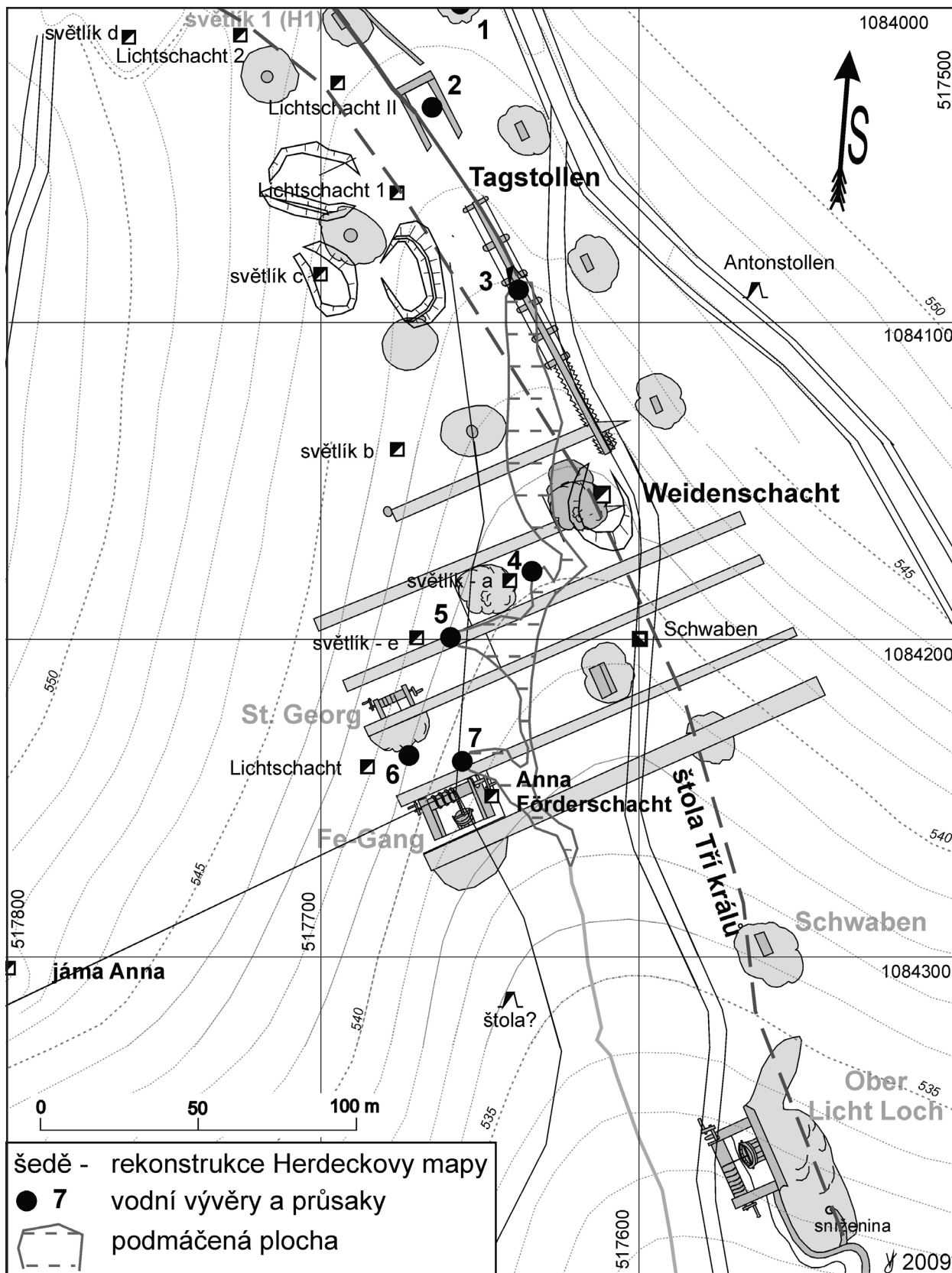
Dále byly doplněny jednotlivé jámy indikující průběh štoly Tří králů mezi jámou Weidenschacht a jámou Johann.

Obr. 4: Fotodokumentace výtoku č. 1 mezi patou haldy a cestou.
Fig. 4: Photodocumentation of the outflow No. 1 between the base of the slag heap and the road.

Obr. 5: Fotodokumentace výtoku č. 2 v místě Tagstollen.
Fig. 5: Photodocumentation of the outflow No. 2 at Tagstollen location.

Obr. 3: Srovnání rekonstruovaných dolů v okolí Weidenschacht se současnými vodními výtoky (Herdeckova horní štola vyrovnána podle mapy J. J. Lutze).

Fig. 3: Comparison of the reconstructed mines in the Weidenschacht surrounding with present water outflow (Herdeck upper adit balanced according to map of J. J. Lutz).

Tímto doplněním bylo zjištěno, že jáma Josef, založená v roce 1951, se nachází jen 20 m západně od staré jámy Mauer, indikované úhorem na parcele č. 1567. Stejně tak jáma Johann byla založena jen asi 10 m jižně od jámy St. Katharina.

Na základě měsíčních výkazů z let 1764–1767 (ZA Opava, fond Královský úřad) se podařilo rekonstruovat celou rozfárovku úrovně Tagstollen. Překvapením bylo zjištění, že průzkumná chodba ražená k SZ dosáhla vzdálenosti, v níž byla ražena nová jáma Obránců míru (obr. 2).

Z údajů o postupu ražby na mzdových listech (SOKA Bruntál, prac. Krnov, fond Horní těžířstvo v Horním Benešově) se podařilo upřesnit průběh štoly Maxmilian. Ražba štoly byla zahájena v prosinci roku 1817 a byla ražena do června roku 1822, kdy došlo asi 440 m od ústí k propadnutí výše ležící štoly Tří králů. Poté bylo ještě do konce července vymáháno 35 m. Ústí i jednotlivé světlíky jsou zachyceny jako úhory na mapě Stabilního katastru. Dnes v místě prvního světlíku dochází k vývěru vody.

Jak již bylo uvedeno, téměř veškeré projevy důlní činnosti jsou setřeny. V poslední době se však objevilo několik vodních průsaků v prostoru mezi předpokládaným ústím Tagstollen a jámou Schwaben (obr. 3).

Výtok ležící mezi patou haldy a cestou může být ovlivněn pozicí původního příkopu kolem cesty. Morfologicky odpovídá rychlému výtoku většího objemu vody. Dnes je suchý (obr. 4). Druhý výtok nad patou haldy, s charakteristickými okrovými sraženinami, odpovídá předpokládanému průběhu Tagstollen (obr. 5). Níže po svahu

je v rovném terénu, značně zarostlém trávou, třetí výtok. Měřena byla horní hrana mokřiny s menší otevřenou hladinou, která dobře odpovídá interpretovanému ústí Tagstollen. Na okrajích vodních ploch a na dně jsou místy okrové usazeniny. Čtvrtý, málo zřetelný výtok leží na poli jz. od odvalu jámy Weidenschacht. Poloha koresponduje s interpretovanou polohou prvního světlíku na žíle Himlieschen Hers podle Herdecka a také odpovídá světlíku zakreslenému na mapě z roku 1843, který je posunutý asi 7 m k západu. Je možné, že interpretace mapy z roku 1843 je o těchto 7–10 m posunuta k západu, neboť i další objekty z této mapy jsou vůči výtokům posunuty o 7 až 10 m k západu. Jihozápadně pak leží skupina tří výtoků, z nichž první odpovídá jednomu světlíku z mapy z roku 1843, nejzápadnější jámě St. Georg dle Herdecka nebo Lichtschacht dle mapy z roku 1919. Odpovídá jí i úhor ve stabilním katastru. Podle zprávy z roku 1877 se jedná zřejmě o jámu Anna I s udanou hloubkou 10° (19 m). Nejjižnější výtok je nejintenzivnější. V měřeném místě se projevuje únikem bublinek. Poloha poměrně dobře odpovídá předpokládané poloze jámy na Fe žíle dle Herdecka a těžební jámě Anna zakreslené na mapě z roku 1854.

Možnost ztotožnění většiny výtoků s interpretovanými historickými doly je podpůrným argumentem pro přesnost předkládané rekonstrukce.

Práce vznikla jako součást grantového projektu GAČR č. 105/07/1358.

Literatura

Janečka, J. (1951): Horní Benešov – olovo – zinek. – MS. ČMRP Rýmařov (P 3623).

